

Výzkum komunální a lokální politiky ve Spolkové republice Německo*

VRATISLAV HAVLÍK, VÍT HLOUŠEK**

Abstract: Research into municipal and local politics in the Federal Republic of Germany

The article deals with the "state of the art" of municipal and local politics research in Germany. The main objective is to describe and analyze good practice in German sub-regional politics research and to demonstrate its main distinctive features. The paper provides a general overview of current approaches to sub-regional politics research existing mainly in the framework of political science with strong connections to other disciplines (such as law or sociology) and a strong tendency to form a multidisciplinary approach. Our analysis deals with the following: a description of the main research institutions and distinguished scholars in the field, a discussion of prevailing topics, and a study of the most cited publication outcomes since the year 2000. The paper also examines the main differences between Czech and German research in the field of municipal and local politics.

Keywords: Municipal politics, local politics, German political science, multi-level governance

1. Úvod

Předkládaná přehledová studie se zabývá problematikou výzkumu komunální politiky v německé politologii. Toto na první pohled možná odtažitě téma bylo zvoleno z několika důvodů. V německé politické vědě má výzkum regionální a subregionální (komunální a lokální) politiky dlouhou tradici, která je dána nejen celkově početnější německou politologickou komunitou nutící k výraznější specializaci a hlubší profilaci podoborů a výzkumných témat, která zůstávají v menších národních politologiích, jako je například česká, zpravidla propojena s širšími badatelskými celky, ale také významem sub-státních politických arén pro německou politiku. Druhým důvodem je skutečnost, že i v české politologii představuje studium komunální politiky velmi vitální, byť spíše minoritní směr výzkumu a inspirace¹ badatelskými trendy na západ od našich hranic není tedy od věci. Nejde přitom ani tak o nápodobu institucionálních forem německé „komunální politikologie“, která není v českých podmínkách z logických důvodů myslitelná, ale spíše o inspiraci výzkumnými tématy, používanými koncepty

---

* Článek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu „Vybrané otázky víceúrovňového vládnutí v Evropě“ (MUNI/A/0891/2010).

** Mgr. Vratislav Havlík (v.havlik@centrum.cz) a doc. PhDr. Vít Hloušek, Ph.D. (hlousek@fss.muni.cz) působí na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno.

a tematizovanými problémy. V jistém smyslu tak tento článek navazuje na několik studií z počátku předchozí dekády (Hloušek 2001, Kubát 2001) o vývoji jiných národních politologií. U vědomí výrazného (a podle našeho názoru jednoznačně pozitivního) posunu, který česká politologie za uplynulých deset let urazila, nám přijde zajímavé zabývat se tu a tam reflexí toho, jak jsou různé dílčí problémy uchopovány a zpracovávány jinde. A upřímně řečeno, vzhledem ke všeobecné dominanci angloamerické politologie prakticky ve všech oblastech výzkumu a s ní souvisejícímu povšechně solidnímu přehledu české politologické komunity o vývoji v ní považujeme za zajímavé podívat se právě do jiných jazykových oblastí, které přece jen produkují politologické bádání se specifickými vlastnostmi, které mohou potenciálně velmi obohatit českou inspiraci sycenou povíce anglosaským mainstreamem. Právě německá politologie potenciál pro jistou originalitu v tomto směru nesporně má.

Výše naznačenému účelu je podřízena struktura a způsob zpracování textu. V první řadě chceme informovat a hodnotit obecné trendy fungování čelných pracovišť zabývajících se výzkumem komunální politiky v Německu včetně jejich publikační aktivity. Konkrétně tedy půjde o analýzu německého výzkumu lokální politiky, a to jak z hlediska složení a praxe stávajících pracovišť, tak z hlediska témat, kterým se němečtí badatelé věnují. Dále pak o analýzu publikačních aktivit německého komunálního (lokálního) výzkumu, především z hlediska typu publikací, četnosti výskytu jednotlivých témat a pojetí, jak jsou tato témata zpracovávána. A konečně se dotkneme i problematiky politologicky pojatého výzkumu komunální politiky ve vztahu k jiným (státoprávním, sociologickým, administrativním) vědeckým přístupům k fenoménu komunální a lokální politiky.

Výše naznačený záměr článku má pochopitelně své limity. Předně bylo potřeba vymezit časové období, ve kterém vývoj německé „komunální politologie“ sledujeme. Jako mezník jsme poněkud arbitrárně stanovili rok 2000. Důvodem je jednak naše soustředění se na aktuální situaci v této badatelské aréně, ale také skutečnost, že řada témat, která jsou, jak uvidíme, charakteristická pro německý výzkum komunální politiky dneška, akcentuje zasazení komunální politiky nejen do kontextu národního politického systému Spolkové republiky Německo, ale i do kontextu dalšího vývoje evropské integrace. Jak ukazují práce věnované například fenoménu evropeizace (Featherstone 2003), reagovala politická věda na vznik a vývoj Evropské unie a její rostoucí vliv na domácí politiku s jistým zpožděním a boom takto zaměřených studií zohledňujících všechny relevantní roviny politiky a jejich interakce začal skutečně zhruba od přelomu milénia.

Výběr pracovišť, která považujeme v německém prostředí výzkumu komunální politiky za významná, se odvíjel zejména od kritéria rozsahu publikačních aktivit. Za hlavní parametr publikačního výkonu byla v souladu s německou publikační praxí považována produkce odborných monografií a dalších knižních publikací. Za pomoci elektronických vyhledávacích systémů německých univerzitních knihoven, a mimo jiné také seznamů literatury stávajících publikací, byl stanoven seznam základních publikací, které jsou často zmiňovány či citovány. Přitom byly eliminovány svou povahou či obsahem spíše „náhodné“ či příležitostné publikace nespádající do dlouhodobého výzkumného úsilí a výsledkem se stal výběr tří pracovišť, která lze označit jako funkční výzkumná centra komunální politiky. Rozhodnutí o výběru daných pracovišť bylo učiněno při jasném vědomí skutečnosti, že v Německu existují i další neméně známá odborná pracoviště věnující se dané problematice. Za všechny lze zmínit Universität Potsdam (Werner Jann a Jochen Franzke) či Universität Stuttgart (Oscar W. Gabriel). Z důvodu

zmíněného sledování často citovaných knižních publikací a pokud možno co nejhlubšího záběru v rámci popisu výzkumných center byl však výběr poněkud arbitrárně zúžen právě na tři zmíněná pracoviště.

2. Politologická pracoviště se zaměřením na komunální politiku

2.1 Hlavní výzkumná centra komunální politiky a jejich témata

Výzkum lokální politiky, tedy „*Lokale Politikforschung*“, má v Německu tradici již od 70. let minulého století, kdy se toto odvětví vydělilo jako speciální subdisciplína politologického výzkumu. Specifický název naznačuje, že zkoumaný objekt, tedy obec, není pojednáván ani z hlediska sociologického (*Gemeindeforschung*), ani právníckého (*Kommunalwissenschaft*). Právě v případě posledně zmíněného výrazu je třeba brát na zřetel, že komunální věda má v německém diskurzu poněkud jiné konotace a spíše než politologickými aspekty se více zabývá právními záležitostmi a administrativní implementací komunální samosprávy (Naßmacher a Naßmacher 2007: 17). Výzkum lokální politiky klade důraz především na politické procesy, politické obsahy a politické struktury na lokální úrovni a jako takový představuje originální nezávislé výzkumné pole s převážně politologickými akcenty, jakkoliv v pojetí některých výzkumníků je tato oblast zahrnována do nové disciplíny *Stadtforschung* (výzkum města), která zahrnuje i sociologické perspektivy (srov. Naßmacher a Naßmacher 2007: 17). Jedním z prvních institucionálních základů současného lokálního výzkumu bylo založení pracovní skupiny LOPOFO (*Lokale Politikforschung*) v roce 1972, která sdružovala a sdružuje výzkumníky v dané oblasti. Již tehdy bylo jejím cílem „osvobodit lokální politiku z ghetta komunálně politických systémů, definovaných institucemi komunální samosprávy“ (portál LOPOFO). Tato pracovní skupina, jakkoliv dodnes klíčová v dané oblasti, je však jen platformou pro společné publikace a setkávání akademiků na konferencích. Důraz bude proto kladen spíše na jednotlivá výzkumná pracoviště, kde se odehrává každodenní kontinuální výzkum.

Jak již bylo uvedeno, centrem pozornosti této práce budou ta pracoviště, k jejichž hlavní pracovní náplni patří lokální politika a její aktéři. Jejich důležitost byla posuzována především na základě jejich publikačního výkonu. Mezi hlavní centra výzkumu tak lze zařadit především Katedru veřejné správy, městské a regionální politiky na Rúrské univerzitě v Bochumi, Institut politologie na TH/TU Darmstadt a Katedru pro srovnávací správní vědu na Německé vysoké škole pro správní vědy ve Špyru. Všechna tato výzkumná pracoviště disponují jednotlivými akademiky či pracovními týmy pro výzkum komunální politiky a městské správy a stojí za produkcí klíčových publikací v oboru. Tento výběr byl uskutečněn při vědomí skutečnosti, že je krajně obtížné či dokonce nemožné vydělit čistě politologická pracoviště a odlišit je tak od center s převažujícími sociologickými či správními akcenty. Jakkoliv se tedy jedná o tři primárně politologická pracoviště, akcenty příbuzných vědních oborů v nich lze nalézt také. U některých publikací daných pracovišť dokonce tyto „jiné“ přístupy převažují. To ostatně vypovídá mnoho o multidisciplinaritě či „nadoborovosti“ lokálněpolitického výzkumu.

Přes uvedený podrobný výzkumný záměr se však jednotlivá centra od sebe významně liší v otázce konkrétního aspektu komunální politiky, kterému se věnují. Všechna jsou producenty klasických učebnic komunální politiky (viz Bogumil a Holtkamp 2006, Heinelt a Vetter 2008,

Naßmacher a Naßmacher 1999 a 2007, Wollmann a Roth 1999, atd.), jejich hlavní činnosti však bývá poněkud specifitější téma v dané oblasti.

Tabulka č. 1: Témata a zaměření hlavních výzkumných pracovišť

RU Bochum	TU Darmstadt	DHV Špýr (Speyer)
Zavádění elementů přímé demokracie	Urban Governance/evropské vládnutí na lokální úrovni	Proměny evropských lokálních systémů
New Public Management	Přímá volba starostů v Německu	Proměny komunálních kompetencí
Rozvoj kooperativních forem demokracie	Politika v evropských městech	Reformy lokálního veřejného sektoru v mezinárodní srovnávací perspektivě
Privatizační a liberalizační snahy	Lokální agenda setting	Výzkum správy (obecně i z hlediska jednotlivých funkčních rovin)

Zdroj: Autoři na základě webových stránek a publikací příslušných pracovišť

Jak vyplývá z tabulky 1, na první pohled není jednoduché najít společný jmenovatel výzkumného zájmu jednotlivých pracovišť, neboť lokálněpolitický výzkum díky svému umístění na pomezí několika disciplín nabízí široké spektrum témat. I tak však lze najít jistý průsečík v tématu *governance* (vládnutí), jakkoliv je toto pojímáno různými způsoby.² Výzkum lokálního vládnutí tak v popisovaných případech variuje od *New Public Management* přes kooperaci na lokální úrovni v rámci principu partnerství až po analýzu podílu lokální sféry na evropském vládnutí, tedy výzkum lokální roviny v rámci *multi-level governance*. *Governance* jako aktuálně nejzajímavější aspekt výzkumu lokální politiky v Německu dokonce některé autory přiměl k užívání výrazu „*governance turn*“ v německé politologii v souvislosti s nadměrným užíváním tohoto konceptu v posledních letech (srov. Heinelt 2004). Právě užití tohoto konceptu je středobodem mnoha výzkumných záměrů, přičemž do jisté míry mu konkuruje aspekt evropeizace *bottom-up*, nebo se někteří autoři snaží o propojení obou perspektiv, například z hlediska podílu lokální sféry na evropském vládnutí, který de facto propojuje perspektivu *multi-level governance* s *bottom-up* přístupem evropeizace (srov. Fürst 2005: 213, srov. Zimmermann 2008: 96).

Spíše než vertikální sfěře vládnutí, tedy podílu lokální sféry na vertikálním víceúrovňovém vládnutí, se mnohé stávající texty věnují horizontálnímu partnerství (srov. Evers 2005, Sack 2005). Právě tomuto tématu se věnuje i samostatná publikace univerzity v Darmstadtu *Institucionální proměna lokální politiky v Německu* (Haus 2005). Jedná se o sborník sumarizující hlavní přístupy v oblasti partnerství na lokální úrovni a do jisté míry na něm lze ilustrovat současné německé pojetí fenoménu lokálního vládnutí. Dietrich Fürst popisuje paradigmatickou změnu, tedy s jistou nadsázkou konec *top-down* přístupů ve výzkumu a příklon k *bottom-up* perspektivě, ať již jeho slova chápeme pod prizmatem evropeizace či *multi-level governance* (srov. Fürst 2005: 113). Pomyslným společným jmenovatelem všech statí v knize je tak emancipace lokální sféry z hlediska institucionalizace „*new modes of governance*“, především pak různých forem partnerství. Jakkoliv výzkum horizontální *governance*, z hlediska dostupných statí z poslední doby, spíše převládá, existují samozřejmě i práce důsledně mapující vertikální zapojování lokálních aktérů do uskutečňování národní či evropské politiky

(srov. Fürst 2005, Heinelt a Niederhafner 2008). Zmíněné práce se tedy liší především v popisu podílu na vládnutí. Jedná se buď o institucionální zapojení lokálních aktérů do vládnutí, např. formou účasti na regionálních konferencích (srov. Fürst 2005), či o přímý lobbying v Bruselu a rozbor vhodnosti jednotlivých přístupových bodů (srov. Heinelt a Niederhafner 2008). Současný výzkum lokální politiky tak souhrnně vzato vnímá město jako aktivního aktéra politiky a zkoumá z mnoha úhlů jeho možnosti interakce a aktivního zapojování.

Zatímco již zmíněná vůdčí osobnost lokálního výzkumu univerzity v Darmstadtu, Hubert Heinelt, akcentuje ve svých aktivitách v posledních letech spíše participativní formy demokracie a partnerství (srov. Haus et al. 2005, Heinelt 2010, Heinelt a Niederhafner 2008, atd.), zcela nekonkurenční postoj k němu zaujímá tým Rúrské univerzity v Bochumi okolo Jörga Bogumila, který akcentuje spíše modernizaci komunální správy a trendy v oblasti proměny kompetencí komunální úrovně (Bogumil et al. 2007, Bogumil et al. 2010, Kuhlmann et al. 2011). To jen potvrzuje široký záměr výzkumu lokální politiky v Německu, který není charakteristický konkurováním si v tématech napříč výzkumnými pracovišti, ale spíše pestrou škálou poměrně odlišných témat.³

Zmíněné výzkumné pracoviště ve Špýru na Německé vysoké škole správních věd (DHV) ilustruje další z možných pojetí lokálněpolitického výzkumu, tedy zařazení do širšího rámce správních věd. Ty totiž, jako víceméně státovědný obor, zkoumají především právnícké aspekty komunální samosprávy. Kromě převládajícího právníckého pojetí se však ve správních vědách setkáváme i s politologickými a sociologickými pohledy na samosprávu měst a obcí. Politologické pracoviště na vysoké škole se správním zaměřením tak z dalšího úhlu pohledu dokládá, že výzkum lokální politiky byl sice na počátku 70. let etablován jako převážně politologická záležitost (srov. Naßmacher a Naßmacher 2007: 17), nachází se však zároveň na pomezí i dalších zmíněných disciplín (srov. portál DHV – *Lehrstuhl für Vergleichende Verwaltungswissenschaft*). Pracoviště zaměřená na správní vědy mají sice širší záběr a zabývají se všemi funkčními rovinami státní správy, lokální úroveň však v tomto pojetí patří mezi ně a kontinuálně buduje své postavení. Budeme-li tedy v tomto okamžiku pohlížet na lokálněpolitický výzkum jako na podmnožinu správních věd, zjistíme dominanci právníckých (státovědných) pohledů. Tato perspektiva je však poněkud zavádějící, neboť výzkum lokální politiky lze stejně tak v jiném akademickém prostředí zařadit pod politologický výzkum a jeho publikační výstupy pak nabývají zcela odlišnou podobu. Další alternativou samozřejmě zůstávají zcela samostatná pracoviště, která etablojí lokálněpolitický výzkum jako samostatnou arénu. Této podobě se blíží politologické pracoviště Jörga Bogumila v Bochumi, které akcentuje výzkum lokální politiky z politologického hlediska. I tak je však nutné připustit, že Bogumil není čistým příkladem, neboť se mimo zmíněnou oblast zabývá i správními aspekty. Na mezioborový přístup lze však pohlížet jako na dynamizující prvek celkového pojetí výzkumu lokální politiky, neboť právě ten vytváří nové perspektivy a hypotézy a činí publikace v dané sféře velmi aktuálními.

* * *

Při příležitosti setkání pracovní skupiny LOPOFO byly v roce 2007 vyzvány klíčové osobnosti současného německého výzkumu, aby identifikovaly či navrhly nejzajímavější témata výzkumu komunální či lokální politiky (Heinelt a Vetter 2008: 9). Jako mimořádně zajímavá

se jevila především témata decentralizace a funkcionální reforma, občanská společnost a politická reprezentace na lokální úrovni, komunální rozpočty v době krize, obce a EU, obce a demografická proměna, regionalizace lokální politiky, obecní sociální správa po Hartz IV a zmenšující se města a lokální politika. Uvedená témata naznačují, že i v rámci převážně politologických kongresů je sociologický přesah v německé komunální vědě naprosto běžnou záležitostí. Není také náhodou, že panelisty tohoto setkání byli především zástupci zmíněných politologických pracovišť. To jen poukazuje na skutečnost, že německý výzkum komunální sféry je převážně soustředěn do několika hlavních výzkumných center, resp. výzkumných týmů, jakkoliv jsou i autoři, kteří jsou publikačně aktivní „na volné noze“, resp. bez zařazení pod konkrétní pracoviště zaměřené na výzkum lokální politiky.

2.2 Struktura jednotlivých pracovišť a organizace práce

Popisované politologické instituty vykazují v rámci své struktury některé zásadní odlišnosti oproti českým zvyklostem v oblasti humanitních věd. Hlavními výzkumnými pracovišti jsou subjednotky zmíněných institutů, tedy katedry (*Lehrstuhl*). V čele každé z nich stojí profesor, který disponuje výzkumným týmem skládajícím se většinou ze zhruba pěti spolupracovníků, z nichž jeden až dva bývají výzkumníci s úspěšně obhájenou disertací a zbytek jsou doktorandi píšící disertaci na téma, které spadá do dlouhodobého výzkumného záměru dané katedry.⁴ Existují samozřejmě výjimky odchylující se od tohoto převažujícího modelu, ale ty spíše potvrzují pravidlo. V rámci této perspektivy tak např. Politologický institut na TU Darmstadt používá dělení na pracovní skupiny/jednotky, které však vykazující podobnost popisovaným katedrám.⁵ Princip, na základě kterého jsou strukturována jednotlivá pracoviště, je tak vždy stejný. Výhodou je bezesporu existence tematicky pevně vymezeného pracovního týmu, jehož homogenita je dána už skutečností, že noví spolupracovníci, kteří po dokončení studia na katedru přicházejí, souhlasí s dlouhodobým výzkumným záměrem pracoviště, který postupem času do jisté míry ovlivňují vypisováním nových projektových záměrů (vždy však ve spolupráci s vedoucím profesorem). Jistou nevýhodou daného institucionálního designu však může být jistá personální fluidita, neboť u mladých doktorů/asistentů, stejně jako u doktorandů, nelze očekávat dlouhodobé setrvání na ústavu, a to jak z důvodu odlišných profesních záměrů a další seberealizace, tak z důvodu omezené kapacity jednotlivých kateder. Výzkumná pracoviště tak procházejí neustálou obměnou, přičemž jediným stabilním prvkem bývá profesor, jehož setrvání je většinou spíše střednědobé či dlouhodobé. Mladí asistenti s doktorským titulem jsou kvůli nastavení německého univerzitního systému nuceni k relativně rychlému kariérnímu růstu a hledání vlastní profesury mimo domovské pracoviště. S jejich zapojením do výzkumu na stávajícím ústavu tak lze počítat spíše jen krátkodobě (či střednědobě), tedy zpravidla pouze na jeden či dva několikaleté projekty.

Samotný dlouhodobý výzkumný záměr katedry je závislý na několika faktorech. Kromě zmíněných personálních záležitostí se jedná především, podobně jako v akademických sférách jiných zemí, o řešení financovaných projektů, jejichž souhrnná tematická šíře je značná. V důsledku je tak obtížné narazit na pracoviště, které by se výhradně věnovalo komunální politice, jakkoliv to má v názvu a popisu práce. Zatímco se jeden z nejčastěji citovaných autorů publikací lokální politiky, Jörg Bogumil, v posledních několika letech věnoval spíše komunálněpolitickým projektům, v letech 2009 až 2012 je spoluřešitelem velkého projektu

věnujícího se reformám vládnutí německého univerzitního systému (viz web ústavu univerzity v Bochumi). Tento posun lze vysvětlit jak zmíněnou personální fluiditou kateder, tak spoluprací s jinými výzkumnými pracovišti, která preferují jiné akcenty. Obecně lze konstatovat, že do většiny projektů jsou sice kromě profesora zapojeni i doktoři a doktorandi katedry, kromě těch však často i akademik z jiné univerzity, čímž lze částečně vysvětlit tematické posuny a zároveň i ilustrovat meziuniverzitní akademickou spolupráci. Jörga Bogumila, Sabine Kuhlmann a Larse Holtkampa například původně spojovalo bochumské politologické pracoviště, po obdržení profesur na jiných univerzitách však dva posledně zmínění nepřestali s Bochumí spolupracovat. Ilustrovaný případ tak ukazuje, že lokálněpolitický výzkum se přirozenou cestou dostává z několika málo center i na další univerzity, které jsou následně publikačně aktivní v dané oblasti. Zároveň vzniká stálá kooperační síť mezi jednotlivými pracovišti, či alespoň mezi jednotlivými akademiky.

3. Německá publikační aktivita v oblasti lokální politiky

Zmíněný institut politologie na TH/TU Darmstadt je shodou okolností pracovištěm, na kterém vznikla v roce 2008 publikace mapující a shrnující hlavní trendy a poznatky v dosavadním výzkumu lokální politiky. Sborník „Lokale Politikforschung heute“ je sumáží všech moderních přístupů komunálního/lokálního výzkumu a lze říci, že do něj přispěli všichni zásadní autoři⁶ německé provenience (srov. Heinelt a Vetter 2008). Kniha obsahuje třináct studií, které lze rozdělit do pěti oblastí, které představují hlavní proudy současného výzkumu a implicitně také publikační činnosti. Jedná se jednak o komunální zájmy v rámci národní politiky, dále o poněkud příbuzné téma lokální politiky v rámci evropské integrace, dalšími tematickými bloky jsou pak regionalizace lokální politiky, otázka občanské společnosti a politické reprezentace a konečně demografické proměny na lokální úrovni. Především poslední téma opět ilustruje již zmíněný mezioborový přístup při výzkumu lokální politiky, tentokrát především z hlediska přesahu do sociologie (srov. Köppen 2008, Stopper 2008). Syntéza několika obořových přístupů v rámci jedné knihy není ničím mimořádným a příhodně ilustruje ukotvení lokálněpolitického výzkumu v rámci politických věd. V této práci tolikrát popisované výzkumné balancování na hraně několika politickovědních diskurzů tak v této perspektivě nabývá plného významu. Jinými slovy nejde již pouze o to porozumět tvorbě politiky na lokální úrovni, nýbrž porozumět městu či obci jako takovým, tedy především z hlediska hlavních sociopolitických trendů, které se tu odehrávají.

I tak je však patrné, že z hlediska používané metodologie výzkumu, stejně jako aplikovaných konceptů a teorií, nestojí toto stále zatím jen rozvíjející se výzkumné pole na vlastních nohou, nýbrž čerpá hned z několika dalších disciplín. Hubert Heinelt a Angelika Vetter v tomto však nevidí problém, naopak upozorňují na výhodné aspekty tohoto stavu: „Rozhodujícím způsobem to přispělo k tomu, že jsou debaty ve výzkumu lokální politiky vedeny otevřeně a nedominuje jim tak žádná hegemoniální perspektiva. Navíc to přispělo ke stávajícím debatám skrze zapojení perspektiv a náhledů cizích oborů“ (Heinelt a Vetter 2008: 8). Výzkum tedy vychází ze stávajících přístupů, ale přemostňuje je a nabízí viditelný přesah. Z tohoto metodologického pohledu je výzkum lokální politiky společným produktem několika sociálních věd, které pokládaly za potřebné klást nově důraz na lokální

rovinu. Přesto ale bezpochyby převažují politologické akcenty, které ostatně stály u zrodu daného odvětví.

Z hlediska převažujících témat lze konstatovat, že německý výzkum se poslední dobou nevěnuje obecně lokální politice, nýbrž spíše Stadtpolitik (srov. Heinelt a Vetter 2008: 7), tedy městské politice, která má v rámci víceoborové perspektivy schopnost nabídnout nový přístup ke zkoumání měst. S jistou nadsázkou tak lze vyzpozarovat, že zatímco při zrodu německé lokální politiky stála již zmíněná emancipace od právnických a sociologických přístupů, v dnešní době se toto poněkud násilně oddělení jeví jako spíše nevýhodné a hledají se takové mezioborové přístupy, které jsou schopné vytvářet nové výzkumné otázky či hypotézy, resp. problematizovat lokální politiku za pomoci nových úhlů pohledu. Příkladem uvedeného trendu jsou např. práce Jörga Bogumila Tvorba komunálního sociálního zabezpečení ve vnitřním trhu EU (2010)⁷, práce Huberta Heinelta (et al.) Poskytovatelé vědomostních služeb v metropolitních oblastech (2010),⁸ sborník editovaný Michaelem Hausem s názvem Občanská společnost, sociální kapitál a lokální politika (2002)⁹ či práce Bernharda Köppena Obce a demografický obrat v Německu (2008).¹⁰ Poslední zmíněná práce nejlépe ilustruje posun výzkumu lokální politiky, resp. výrazné rozšíření jejího záběru i do dalších, na první pohled nepolitologických sfér.

Tabulka č. 2: Klíčové práce předních akademiků v oboru

Jörg Bogumil Bochum	Hubert Heinelt Darmstadt	Hellmuth Wollmann Berlín	Lars Holtkamp Hagen	Sabine Kuhlmann Špýr
Decentralizace státu v Evropě: Dopady na komunální kompetence v Německu, Francii a Velké Británii (2011) ¹¹	Vládnutí v moderních společnostech. Vstříc participativnímu vládnutí (2010) ¹⁴	Reformy v komunální politice a správě (2008) ¹⁸	Komunální rozpočtová politika při prázdných pokladnách (2010) ²¹	Decentralizace státu v Evropě: Dopady na komunální kompetence v Německu, Francii a Velké Británii (2011)
Proměny komunálních kompetencí: Komunalizace, regionalizace a územní reforma v Německu a Evropě (2010) ¹²	Dnešní výzkum lokální politiky (2008) ¹⁵	Perspektivy modernizace lokální správy (2007) ¹⁹	Komunální konkordanci a konkurenční demokracie – strany a starostové v reprezentativní demokracii (2008) ²²	Proměny komunálních kompetencí: Komunalizace, regionalizace a územní reforma v Německu a Evropě (2010)
Deset let nového modelu řízení: Bilance modernizace komunální správy (2008) ¹³	Evropský starosta. Role a pozice politických lídrů v evropských městech v transformaci (2006) ¹⁶	Stát a reformy lokální vlády ve Francii a Německu (2006) ²⁰	Perspektivy modernizace lokální správy (2007)	Deset let nového modelu řízení: Bilance modernizace komunální správy (2008)
Perspektivy modernizace lokální správy (2007)	Participace a vedení v lokální politice (2005) ¹⁷		Komunální politika a komunální správa (2006) ²³	Perspektivy modernizace lokální správy (2007)

Zdroj: Autoři na základě publikačních portfolií

Pozn.: Výraz „klíčové práce“ odkazuje na skutečnost, že se jedná o knižní (monografické a sborníkové) publikace zmíněných autorů v souladu se zaměřením práce na knižní publikace. Články a jiné publikační výstupy v tomto přehledu nejsou zohledněny. Výjimečně jsou uvedeny i publikace mezinárodního charakteru, vydány však byly v německém nakladatelství VS Verlag für Sozialwissenschaften ve Wiesbadenu.

Tabulka 2 má za cíl spíše ilustrovat než systematicky analyzovat publikační aktivitu v oblasti lokální a komunální politiky. Limita tohoto přehledu vyplývá především ze skutečnosti, že byli zahrnuti jen vybraní hlavní autoři zaměřující se na danou oblast a mnozí další, neméně významní, byli logicky opomenuti. Jakkoliv se práce úzce zabývá jen třemi pracovišti, z hlediska často citovaných publikací lze zmínit více akademiků, pročež pracujeme s pěti jmény. I tak samozřejmě není výčet významných autorů zdaleka konečný. V obecném měřítku se tak jedná spíše o ilustraci skutečnosti, že existuje množství badatelů, kteří jsou ve svém oboru publikačně aktivní, i když za sebou nemají zázemí pracoviště úzce zaměřeného na lokální politiku.

Kromě tematické pestrosti lze vyzorovat z publikací posledních let několik dalších trendů, z nichž nejvýznamnější je publikační kooperace mezi jednotlivými výzkumnými středisky. Hned několik zásadních publikací má více autorů, svým charakterem však nepřipomínají sborník z konference, nýbrž jsou z velké části recenzovanými monografiemi se sofistikovaně propojenými příspěvky (srov. Haus 2005; Heinelt, Egner, Haus a König 2005; Bogumil, Kuhlmann, Ebinger, Grohs a Reiter 2011; atd.). Jejich široká akceptace v akademické obci je dána již tím, že autoři jsou většinou již uznávaní vědci, často vedoucí jednotlivých ústavů (tedy profesori).

Na první pohled je patrné časté spoluautorství hlavních výzkumníků napříč Německem v případě zmíněných publikací. Právě tato skutečnost ilustruje zmíněnou fungující spolupráci ve výzkumu. Jednotliví profesori sice často disponují spolupracovníky z vlastních ústavů, se kterými společně publikují, mnohem typičtější je však meziuniverzitní publikační kooperace. Velmi pozoruhodná je také publikační strategie hlavních vybraných německých výzkumníků. Často se setkáváme s monografiemi s jedním či typicky více autory, velmi časté jsou také sborníky. Poněkud v pozadí jsou články uveřejněné v odborných časopisech, jakkoliv tato skutečnost je případ od případu značně odlišná (viz tab. 3).

Tabulka č. 3: Publikační aktivita vybraných německých výzkumníků v oblasti výzkumu lokální politiky od roku 2000

Autoři	Monografie – 1 autor	Monografie – více autorů	Editovaný sborník	Článek ve sborníku	Článek v časopise
J. Bogumil	1	16	6	50	22 + 9
H. Heinelt	2	6	13	52	5
L. Holtkamp	4	7	1	35	23 + 24
S. Kuhlmann	2	8	2	40	22 (od 2004)
H. Wollmann	3	6	20	108	29 + 1

Zdroj: Autoři na základě portfolií jednotlivých autorů, která jsou volně dostupná na internetových stránkách jejich pracovišť

Pozn.: Články v odborných časopisech jsou rozděleny podle typu. Nejprve jsou uvedeny odborné články standardní délky, za znaménkem + jsou pak spíše odborně-naučné statě v dalších časopisech, většinou určených pro širší veřejnost, jejichž délka nepřesahuje 5 stran. Autoři článku se nesnažili o vlastní zařazení publikací do kategorií monografie a sborníky. Všichni zkoumaní badatelé totiž ve svých portfoliích zřetelně rozlišují svoje publikační výstupy na články v německých a zahraničních časopisech, monografie a sborníky (Sammelband). Tabulka se tak opírá o toto vlastní rozčlenění ze strany samotných autorů.

Uvedený přehled publikační aktivity hlavních představitelů německého komunálního výzkumu²⁴ odkrývá některá pozoruhodná specifika německé akademické arény. Na první pohled je patrné, že články v odborných časopisech nejsou ani u jedné z pěti uvedených osob nejčastějším publikačním výstupem. Tím jsou jednoznačně články ve sbornících. Stejně tak je zajímavé, že u tří uvedených výzkumníků vyrovnává či převyšuje součet monografií a editovaných sborníků počet napsaných článků. Z daných údajů vyplývá, že německý výzkum lokální politiky klade důraz především na knižní publikace a příspěvky do odborných časopisů jsou jen doplňkovou publikační aktivitou. Toto konstatování se přitom týká pouze kvantitativy jednotlivých druhů publikací a nevztahuje se v žádném případě apriorně k jejich kvalitě. Na druhé straně je z daného přehledu také patrný zmíněný kooperační rozměr publikačního výkonu. Až na výjimky se nesetkáváme s monografiemi s jedním autorem, neboť typické jsou knihy psané dvěma a více autory. Nežádá se, když se jedná o zaběhlé autorské týmy fungující v několika projektech/publikacích ve stejném či podobném složení.

4. Závěr

Cílem příspěvku bylo analyzovat arénu německého výzkumu lokální politiky, který má tradici již od 70. let minulého století. Za uplynulá čtyři desetiletí si vybudoval svébytné postavení v rámci politologického výzkumu. Vznikla samostatná výzkumná pracoviště produkující každoročně v rámci akademické obce ceněné monografie. V jejich čele stojí profesori, kteří získali své renomé právě na základě výzkumu lokální politiky. Navíc je patrný pozitivní výhled do budoucna, neboť současní doktorandi analyzovaných ústavů většinou píšou a publikují na lokálněpolitická témata. Německý výzkum lokální politiky se tak stal samostatnou a poměrně úspěšně emancipovanou oblastí.

Shrneme-li tedy výše naznačený obraz výzkumu komunální a lokální politiky ve Spolkové republice Německo, můžeme konstatovat některé zásadní poznatky. Za prvé představuje komunální politika minoritní, nicméně silné a dobře institucionalizované pole výzkumu, a to jak z hlediska existence etablovaných politologických kateder, tak z hlediska působení skupiny LOFOPO provazující již takřka čtyřicet let jejich aktivity. Za druhé je pro výzkum subregionální politiky v Německu typická poměrně široká interdisciplinarita, která se nejvíce projevuje v aktuálním pojetí výzkumu měst (*Stadtpolitik*) propojujícím politologické, sociologické, administrativní i právní pohledy, metody a koncepty. K tomuto stavu, který by podle našeho soudu docela „slyšel“ i českému výzkumu komunální politiky, se však německá politologie propracovávala poměrně dlouho. Ve fázi zhruba srovnatelné se stupněm vývoje současného českého politologického výzkumu komunální a lokální politiky byla naopak i německá pracoviště soustředěna zejména na politologická specifika výzkumu s cílem etablovat politologický přístup jako plně svébytný a akceptovaný. O to se logicky dnes snaží česká politologie a soudě podle rostoucího počtu publikací odborného i učebnicového charakteru a určité personální stabilizace badatelského kádru (Balík, Čmejrek, Jüptner a další) se jí to docela dobře daří. Výzva k větší interdisciplinaritě, která je ostatně patrná v rámci konferenčních aktivit a neformálních kontaktů, méně již v podobě společných textů, proto možná začíná být namísto stejně jako zohlednění třetího charakteristického rysu německého politologického výzkumu subregionální politiky – spolupráce jednotlivých pracovišť. Je však třeba zároveň jedním

dechem dodat, že jsou některé strukturální faktory, které spolupráci tohoto druhu brání. Zejména logika hodnocení výsledků vědy a výzkumu formou bodování v RIV, respektive její nastavení, nepodporuje příliš spolupráci různých pracovišť a různých disciplín.

I na tak rozsáhlém politologickém trhu, jakým je ten německý (a vzhledem k jazykové dostupnosti můžeme připojit minimálně ještě Rakousko a Švýcarsko), čelí výzkum komunální politiky ostré konkurenci jiných předmětových subdisciplín politologie. Koalice společných zájmů, která se intenzivně projevuje i v publikační oblasti, je tak jistě výhodnější než rivalita v již tak dosti úzkém akademickém prostoru. Je třeba ale podotknout, že taková koalice je možná i díky již konstatované pestré paletě konkrétních badatelských zájmů výzkumníků v oblasti komunální politiky v Německu, takže si jednotlivá pracoviště nekonkurují, ale spíše se vhodně tematicky doplňují.

V čem by se ale český výzkum komunální politiky měl v Německu inspirovat určitě, je široké používání konceptu *governance* a zejména důraz, který německá politologie klade na propojení jednotlivých rovin vládnutí v současné Evropské unii. Nabízejí se zde přístupy variující od zkoumání proměny lokálních struktur pod vlivem evropeizace *top-down* přes účast měst na víceúrovňovém vládnutí až po lobbistické prosazování zájmů měst na úrovni EU. Výhoda této výzkumné perspektivy je dvojitá. Německá politologie je v oblasti výzkumu komunální politiky plně kompatibilní s moderními světovými trendy a zároveň zapojení víceúrovňové perspektivy činí výsledky jejího bádání atraktivními i pro jiné oblasti politologického výzkumu, zejména v subdisciplíně evropských studií.

Jednou z aktuálních otevřených otázek souvisejících s výše uvedeným do budoucna zůstává, jakou roli mohou města sehrávat ve víceúrovňovém vládnutí EU. Tedy jinými slovy půjde v následujících výzkumech především o zjištění, do jaké míry mohou města prosazovat svoje zájmy v dané konkrétní politice EU, jakými způsoby mohou svoje zájmy prosazovat či jaké je jejich institucionální zapojení do evropské *governance* (srov. Heinelt a Niederhafner 2008: 103–104). Právě toto téma může být zajímavým impulzem pro český výzkum, ať již v oblasti politologie či evropských studií. Je totiž zřejmé, že německá města mají v současné době konkurenční výhodu vyplývající z možnosti prosazovat své zájmy skrze lobbistické kanceláře, které společně zřizují v Bruselu. Hlubší analýza jejich činnosti v této oblasti, ale i dalších, může přispět k rozvoji aktivit českých měst. Aréna výzkumu německé komunální politiky tak může vést k rozvoji analogického výzkumu v české akademické sféře. Německý příklad totiž ukazuje, že města se jako aktéři dostávají do popředí zájmu, čemuž by měla odpovídat i akademická reflexe.

Konečně je také nezbytné poukázat na rozsáhlé zapojení německých odborníků na komunální politiku v mezinárodním výzkumu. O tom svědčí nejen jejich četné publikační aktivity v anglických a amerických nakladatelstvích, ale také skutečnost, že aktivně participují na mezinárodních odborných aktivitách konferencemi ECPR nebo IPSA počínaje a editováním mezinárodní řady knih o výzkumu komunální politiky *Urban and Regional Research International*²⁵ konče. I touto (úspěšnou) snahou komunikovat intenzivně s mezinárodní komunitou výzkumníků, respektive být její součástí, by nás němečtí kolegové mohli a měli inspirovat.

Poznámky:

1. Z literatury věnované komunální politice vzpomeňme alespoň publikace Balík 2009, Čmejrek et al. 2010, Hudák et al. 2003.
2. Německý politologický diskurz se poměrně důsledně vyhýbá překladům výrazu *governance*. Sice tu a tam upozorní, že blízkým synonymem tohoto výrazu je slovo *Regieren*, tedy vládnutí, z kvantitativního hlediska však převládá výraz *governance* v původním znění, především z hlediska jeho ne úplně přesné přeložitelnosti. Srovnáme-li práci s pojmem *governance* s debatou ohledně toho, zda používat pojem *policy* nebo *Politikfeld*, vidíme trend k rostoucí smířlivosti německé politologické obce k anglickým termínům v odborné debatě. Podobný trend ostatně můžeme pozorovat i v Česku.
3. Navíc, jak bude později ukázáno, se ve výzkumu lokální politiky odehrává přesný opak konkurence. Typická je tak především spolupráce mezi jednotlivými výzkumnými pracovišti a společné publikace.
4. Srov. např. strukturu Rúrské univerzity v Bochumi na www.sowi.rub.de.
5. Viz Politologický institut TU Darmstadt www.politikwissenschaft.tu-darmstadt.de.
6. Tedy především Hellmut Wollmann, Jörg Bogumil, Hubert Heinelt, Lars Holtkamp, Angelika Vetter, Joachim Blatter, Karsten Zimmermann, atd.
7. Die Gestaltung kommunaler Daseinvorsorge im Europäischen Binnenmarkt: empirische Untersuchung zu den Auswirkungen des europäischen Beihilfe- und Vergaberechts insbesondere im Abwasser- und Krankenhaussektor sowie in der Abfallentsorgung (Bogumil et al.).
8. Wissensbasierte Dienstleister in Metropolräumen.
9. Bürgergesellschaft, soziales Kapital und lokale Politik. Theoretische Analysen und empirische Befunde.
10. Kommunen und demografischer Wandel in Deutschland.
11. Dezentralisierung des Staates in Europa. Auswirkungen auf die kommunale Aufgabenerfüllung in Deutschland, Frankreich und Großbritannien (v seznamu literatury uvedena Sabine Kuhlmann jako první autor).
12. Kommunale Aufgabenwahrnehmung im Wandel: Kommunalisierung, Regionalisierung und Territorialreform in Deutschland und Europa (v seznamu literatury uveden Jörg Bogumil jako první autor).
13. Zehn Jahre Neues Steuerungsmodell. Eine Bilanz kommunaler Verwaltungsmodernisierung (v seznamu literatury uveden Jörg Bogumil jako první autor).
14. Governing modern societies. Towards participatory governance.
15. Lokale Politikforschung heute.
16. The European Mayor. The role and position of political leaders in European cities in transformation (v seznamu literatury uveden Henry Bäck jako první autor).
17. Partizipation und Führung in der lokalen Politik (v seznamu literatury uveden Michael Haus jako první autor).
18. Reformen in Kommunalpolitik und –verwaltung.
19. Perspektiven lokaler Verwaltungsmodernisierung (v seznamu literatury uveden Jörg Bogumil jako první autor).
20. State and Local Government Reforms in France and Germany (v seznamu literatury uveden Vincent Hoffmann-Martinet jako první autor).
21. *Kommunale Haushaltspolitik bei leeren Kassen. Bestandsaufnahme, Konsolidierungsstrategien, Handlungsoptionen.*
22. *Kommunale Konkordanz- und Konkurrenzdemokratie – Parteien und Bürgermeister in der repräsentativen Demokratie*
23. *Kommunalpolitik und Kommunalverwaltung – Eine policyorientierte Einführung.*
24. Jedná se bez výjimky o výzkumníky s titulem profesor, tedy o vedoucí ústavů, kteří jsou vrcholnými autoritami v oboru.
25. Hlavním editorem edice vydávané nakladatelstvím Verlag für Sozialwissenschaften je vedle Haralda Bardsheima a Petera Johna i Hellmut Wollmann.

Použité zdroje:

- Balik, Stanislav. 2009. *Komunální politika. Obce, aktéři a cíle místní politiky*. Praha: Grada Publishing.
- Bäck, Henry; Heinelt, Hubert a Magnier, Annick, eds. 2006. *The European Mayor. Political Leaders in the Changing Context of Local Democracy*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Bogumil, Jörg a Kuhlmann, Sabine, eds. 2010. *Kommunale Aufgabenwahrnehmung im Wandel. Kommunalisierung, Regionalisierung und Territorialreform in Deutschland und Europa*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Bogumil, Jörg et al. 2010. *Die Gestaltung kommunaler Daseinvorsorge im Europäischen Binnenmarkt – empirische Untersuchung zu den Auswirkungen des europäischen Beihilfe- und Vergaberechts insbesondere in der Abwasser-, der Abfallentsorgung und im Krankenhaussektor*. Düsseldorf: März – Selbstverlag.
- Bogumil, Jörg; Grohs, Stephan; Kuhlmann, Sabine a Ohm, Anna K. 2007. *Zehn Jahre Neues Steuerungsmodell: Eine Bilanz kommunaler Verwaltungsmodernisierung*. Berlin: Edition Sigma.
- Bogumil, Jörg a Heinelt, Hubert, eds. 2005. *Bürgermeister in Deutschland*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Bogumil, Jörg a Holtkamp, Lars. 2006. *Kommunalpolitik und Kommunalverwaltung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Bogumil, Jörg et al. 2007. *Perspektiven kommunaler Verwaltungsmodernisierung. Praxiskonsequenzen aus dem Neuen Steuerungsmodell*. Berlin: Edition Sigma.
- Čmejrek, Jaroslav et al. 2010. *Demokracie v lokálním politickém prostoru. Specifika politického života v obcích ČR*. Praha: Grada.
- Evers, Adalbert. 2005. „Verständnisse und Formen lokaler Partnerschaften.“ In: *Institutionenwandel lokaler Politik in Deutschland. Zwischen Innovation und Beharrung*. Eds. Michael Haus. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 111–131.
- Featherstone, Kevin. 2003. „Introduction: In the Name of ‚Europe‘.“ In: *The Politics of Europeanization*. Eds. Kevin Featherstone a Claudio M. Radaelli. Oxford – New York: Oxford University Press, 3–26.
- Fürst, Dietrich. 2005. „Die Institutionalisierung lokaler Politik in Deutschland.“ In: *Institutionenwandel lokaler Politik in Deutschland. Zwischen Innovation und Beharrung*. Eds. Michael Haus. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 208–229.
- Haus, Michael, ed. 2005. *Institutionenwandel lokaler Politik in Deutschland. Zwischen Innovation und Beharrung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Haus, Michael. 2002. *Bürgergesellschaft, soziales Kapital und lokale Politik*. Opladen: Leske + Budrich.
- Haus, Michael; Heinelt, Hubert; Egner, Björn a König, Christine. 2005. *Partizipation und Führung in der lokalen Politik*. Baden – Baden: Nomos.
- Heinelt, Hubert. 2004. „Governance auf lokaler Ebene.“ In: *Governance – Regieren in komplexen Regelsystemen*. Ed. Arthur Benz. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 29–42.
- Heinelt, Hubert a Vetter, Angelika, eds. 2008. *Lokale Politikforschung heute*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Heinelt, Hubert a Niederhafner, Stefan. 2008. „Städte und organisierte Interessenvertretung im EU-Mehrebenensystem.“ In: *Lokale Politikforschung heute*. Eds. Hubert Heinelt a Angelika Vetter. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 103–126.
- Heinelt, Hubert et al., eds. 2007. *Wissensbasierte Dienstleister in Metropolräumen*. Opladen: Verlag Barbara Budrich.
- Heinelt, Hubert. 2010. *Governing modern cities. Towards participatory governance*. London/New York: Routledge.
- Hloušek, Vít. 2001. *Politologie na Litvě. Vznik, vývoj, instituce a inspirace (?)*. *Politologický časopis* 8, č. 1, 106–112.

- Hoffmann-Martinot, Vincent a Wollmann, Hellmut, eds. 2006. *State and Local Government Reforms in France and Germany. Divergence and Convergence*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Holtkamp, Lars. 2007. *Kommunale Konkordanz- und Konkurrenzdemokratie: Parteien und Bürgermeister in der repräsentativen Demokratie*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Holtkamp, Lars. 2010. *Kommunale Haushaltspolitik bei leeren Kassen. Bestandsaufnahme, Konsolidierungsstrategien, Handlungsoptionen*. Berlin: Edition Sigma.
- Hudák, Jakub et al. 2003. *Komunální politické systémy*. Praha: Desktop Publishing UK FF.
- Köppen, Bernhard. 2008. „Kommunen und demographischer Wandel in Deutschland – regionale Muster.“ In: *Lokale Politikforschung heute*. Eds. Hubert Heinelt a Angelika Vetter. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 271–281.
- Kubát, Michal. 2001. Politologie v Polsku. *Politologický časopis* 8, č. 2, 221–230.
- Kuhlmann, Sabine; Bogumil, Jörg; Ebinger, Falk; Grohs, Stephan a Reiter, Renate. 2011. *Dezentralisierung des Staates in Europa. Auswirkungen auf die kommunale Aufgabenerfüllung in Deutschland, Frankreich und Großbritannien*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Naßmacher, Hiltrud a Naßmacher, Karl-Heinz. 2007. *Kommunalpolitik in Deutschland*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Sack, Detlef. 2005. „Staat, Markt und Partnerschaft? Zum institutionellen Wandel durch Sektorübergreifende Kooperationen.“ In: *Institutionenwandel lokaler Politik in Deutschland. Zwischen Innovation und Beharrung*. Ed. Michael Haus. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 132–154.
- Stopper, Jochen. 2008. „Demografischer Wandel und interkommunale Kooperation – Problemwahrnehmungen und Handlungsorientierungen in der Kommunalpolitik.“ In: *Lokale Politikforschung heute*. Eds. Hubert Heinelt a Angelika Vetter. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 283–300.
- Wollmann, Hellmut a Roth, Roland, eds. 1999. *Kommunalpolitik. Politisches Handeln in den Gemeinden*. Opladen: Leske + Budrich.
- Wollmann, Hellmut. 2008. *Reformen in Kommunalpolitik und –verwaltung. England, Schweden, Frankreich und Deutschland im Vergleich*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Zimmermann, Karsten. 2008. „Cities for growth, jobs and cohesion. Die implizite Stadtpolitik der EU.“ In: *Lokale Politikforschung heute*. Eds. Hubert Heinelt a Angelika Vetter. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 79–102.

Webové portály politologických pracovišť

Pozn.: Adresy webových portálů jsou aktuální k 21. září 2011.

TU Darmstadt, Institut für Politikwissenschaft (www.politikwissenschaft.tu-darmstadt.de).

Ruhr-Universität Bochum, Lehrstuhl für öffentliche Verwaltung, Stadt- und Regionalpolitik (www.sowi.rub.de/regionalpolitik/index.html).

DHV – Deutsche Hochschule für Verwaltungswissenschaften Speyer, Lehrstuhl für Vergleichende Verwaltungswissenschaft, insbesondere Verwaltung in Europa (www.dhv-speyer.de/kuhlmann).

LOPOFO – Lokale Politikforschung (www.uni-kassel.de/fb05/fachgruppen/politikwissenschaft/politische-theorie/arbeitskreis/aklopofo.html).